

การสร้างสรรค์ประติมากรรมร่วมสมัยผ่านประเพณีนิยม (การไหว้)¹

THE CREATION OF CONTEMPORARY SCULPTURE THROUGH A TRADITION (WAI)

ธนีพรรณ โชติกเสถียร / THANEEPAN JOTIKASTHIRA

ภาควิชาทัศนศิลป์ คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
VISUAL ARTS, FINE AND APPIED ARTS DEPARTMENT, CHULALONGKORN UNIVERSITY

กมล เผ่าสวัสดิ์ / KAMOL PHAOSAVASDI

ภาควิชาทัศนศิลป์ คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
VISUAL ARTS, FINE AND APPIED ARTS DEPARTMENT, CHULALONGKORN UNIVERSITY

Received: August 11, 2017

Revised: October 11, 2017

Accepted: October 31, 2017

บทคัดย่อ

โครงการสร้างสรรค์ต้องการถ่ายทอดผลงานศิลปะผ่านงานประติมากรรมแนวคิดเกี่ยวกับการไหว้ที่ถ่ายทอด อากัปกิริยา ท่าทีและลีลาการไหว้ลักษณะต่างๆ ในชีวิตประจำวันที่มีความคุ้นเคยกับวัฒนธรรมป๊อป โดยการนำเสนอลักษณะ ของความดาดซื่น สิ่งที่ได้เห็นได้ทุกวันในสังคมไทยจนเราไม่ได้นึกถึงวิถีชีวิต ชีวิตประจำวันของผู้คนในสังคมปัจจุบันรวมถึงท่าทาง ของการไหว้ในรูปแบบต่างๆ ให้ปรากฏในผลงานประติมากรรมร่วมสมัย โดยมีวัตถุประสงค์ 1) ศึกษารูปแบบของการไหว้ค้นหา กระบวนการสร้างสรรค์งานประติมากรรม ในมิติที่น่าสนใจและมีบริบทที่เหมาะสม 2) เพื่อสร้างกระบวนการสร้างสรรค์ ประติมากรรมร่วมสมัยที่สะท้อนความงามของวัฒนธรรมการไหว้และเป็นกรณีศึกษาหนึ่งของการเรียนการสอนสาขาทัศนศิลป์

ผลงานชุดนี้มีแนวคิดที่จะสะท้อนภาพวิถีปฏิบัติในชีวิตประจำวันของผู้คนในสังคมผ่านการไหว้ในอิริยาบถต่างๆ โดยสร้างสรรค์เป็นงานประติมากรรม ตามแบบจริงจากบุคคลที่ผู้วิจัยได้เลือกมาจากการไปสังเกตติดตาม และได้ นำ ประสบการณ์มาถ่ายทอดเนื้อหาในรูปแบบของงานประติมากรรม ข้อมูลได้รับการวิเคราะห์และตีความผ่านความเป็นป๊อปอาร์ต จากการไหว้ลักษณะท่าทางปฏิบัติของผู้คนในชีวิตประจำวัน โดยใช้ทฤษฎี Body and Habitus เพื่อหาลักษณะท่าทางและ ถ่ายทอดท่าทางของงานประติมากรรม โดยสร้างสรรค์ผลงานศิลปะที่ประกอบด้วยผลงานทดลอง ฮอโลแกรม 1 ชุด และผลงานจริง เป็นประติมากรรมอีก 3 ชุด ผลจากการสร้างสรรค์ดังกล่าวนี้ทำให้เกิดข้อค้นพบใหม่ที่เป็นลักษณะเฉพาะตนและได้ผลสัมฤทธิ์ ตามวัตถุประสงค์ สามารถสื่อให้ผู้ชมได้เกิดความซาบซึ้งในคุณค่าของผลงานศิลปะที่แสดงออกในลักษณะของประติมากรรม

คำสำคัญ: การสร้างสรรค์, ประติมากรรมร่วมสมัย, การไหว้

Abstract

Creative project aims to convey the idealistic work of art that represent by the symbolic of greet or to salute by bringing the hand together as describe in Thai as *Wai*. *Wai* as the way we act in is the symbolic and the way of life that parallel to pop art culture. The way to demonstrate this contemporary art is represent in Banality way.

¹ บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัย เรื่อง “ไหว้” ประติมากรรมร่วมสมัยโดยได้รับการสนับสนุนทุนวิทยานิพนธ์สำหรับนิสิต บัณฑิต วิทยาลัยจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย / This article is a part of research project “Wai” Contemporary sculpture under the grant from Graduate School Chulalongkorn University

These salute symbolic contemporary cultures represent the human behavior and the act of these salute are the way of life that we are utilized in day to day life activities. This *Wai* – the to pay to respect concept was to constitute way of life in our regular daily activities which most of the times are overlook by the society in present that there are several way to portrait different meaning in this contemporary sculpture. The objectives of these representing sculptures are following by; 1) To study the creative patterns of this *Wai* symbolistic contemporary sculpture. This study dimension will lead the learner to the interesting and appropriate art content. 2) To create the contemporary art culture that reflected astonishing culture of *Wai* - the represent way of respect in order to be a case study of visual art teaching and learning.

These set of sculptures reflect a traditional expression practiced by Thai society- displaying the several ways of representing this symbol of bring hand together to contemporary sculpture. These sculptures allege the fact of scientifically behaviour research and pass through this life experience to this contemporary art sculpture. The fact information research and claim in this pop art way. Body and habitus theory is the way of this project carrying on the research and represent. These art sculptures indicate 3 series of art work which trying to connect to audience emotional preconisation to *Wai* sculpture.

Keyword: Creativity, Contemporary Sculpture, Wai

บทนำ

การไหว้สวัสดีทักทายเป็นการแสดงความมีสัมมาคารวะ การให้เกียรติซึ่งกันและกันเมื่อพบปะเจอกันกล่าวคำสวัสดี ซึ่งเป็นมารยาทของคนไทยที่สืบทอดกันมาอย่างช้านาน ทุกอิริยาบถการไหว้ข้างต้นที่กล่าวมานั้น เป็นการสื่อสารในสังคมปัจจุบัน เป็นการสื่อสารแทนภาษาได้ ถ้าพูดไปแล้ว การใช้ภาษากาย (Body language) เป็นสื่อแทนภาษา เราสามารถสื่อสารความเข้าใจได้ผ่านทางนั้น ในสมัยก่อนนั้น ภาษากาย (Body language) หมายถึง เป็นภาษาที่ไม่ใช่คำพูดเป็นภาษาที่ออกมาจากจิตใต้สำนึก เป็นส่วนที่จะถอดออกมาโดยตรงจากความรู้สึกของสมองส่วนลึกซึ่งไม่ได้ผ่านการปรุงแต่ง แต่จะแสดงออกมาเลย ภาษากาย (อวัจนภาษา) คือการใช้พฤติกรรมทางร่างกาย (เอกชัย ศรีวิลาศ. 2557)

การไหว้นั้นมีหลากหลายจุดประสงค์แต่ประเด็นที่ผู้วิจัยจะกล่าวถึงเป็นเรื่องของการไหว้สวัสดีทักทาย ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ที่ยืนยาวของการอยู่รอดบนสังคมตั้งแต่สมัยโบราณจนกระทั่งถึงปัจจุบัน สวัสดี คือ การทักทายแบบไทยๆ การไหว้เป็นมารยาทไทยที่เป็นวัฒนธรรมการทักทายเวลาพบปะกันหรือลาจากกัน «การไหว้» เป็นการแสดงถึง

ความมีสัมมาคารวะและการให้เกียรติซึ่งกันและกัน (กนก จันทร์ขจร. 2544) นอกเหนือจากการกล่าวคำว่า «สวัสดี» การไหว้เป็นการแสดงมิตรภาพมิตรไมตรีที่เป็นขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงามโดยยกมือสองข้างประณมนิ้วชิดกันปลายนิ้วจรดกันไม่แยกปลายนิ้วออกจากกันยกมือขึ้นในระดับต่างๆ ตามฐานะของบุคคลและเมื่อมีผู้ทำความเคารพด้วยการไหว้ต้องรับไหว้ทุกครั้ง การรับไหว้ใช้ประณมมือแคบแล้วยกขึ้นเล็กน้อยก้มศีรษะการไหว้ (วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี. ออนไลน์) เหตุที่ผลงานต้องเป็นเรื่องไหว้ เพราะการไหว้นั้นมีที่มาที่เกี่ยวข้องกับผู้วิจัยโดยตรงจากประสบการณ์

กระบวนการสร้างสรรค์งานประติมากรรมในช่วงแรกนั้น ผู้วิจัยต้องการสร้างสรรค์ผลงานประติมากรรมรูปแบบใหม่ที่แสดงลักษณะท่าทางให้เกิดความน่าสนใจและดึงดูดสายตา ซึ่งมีเนื้อหาที่สะท้อนให้เห็นลักษณะอากัปกริยาการไหว้ในรูปแบบต่างๆ ของผู้คนในชีวิตประจำวันผ่านงานประติมากรรมในรูปแบบของฮอโลแกรม (Hologram)² สามมิติ ที่แสดงความเคลื่อนไหวในการไหว้ของผู้คน ผู้วิจัยมีความตั้งใจจะค้นหาความเป็นไปได้โดยการนำเสนอผลงานประติมากรรมรูปแบบฮอโลแกรม

² ฮอโลแกรม (Hologram) หมายถึง กระบวนการสร้างภาพฮอโลแกรม ซึ่งเป็นภาพ 3 มิติ แตกต่างจากการสร้างภาพเชิง 3 มิติ โดยโฮโลแกรม (Hologram) นั้นเป็นภาพที่บันทึกลงบนแผ่นฟิล์ม หรือ แผ่นเคลือบด้วยสารสำหรับบันทึกแสง ซึ่งผ่านเทคนิคการบันทึกด้วยการใช้แสงที่มีหน้าคลื่นสอดคล้องกัน เช่น แสงเลเซอร์ และเมื่อถูกส่องสว่างอย่างเหมาะสม จะแสดงให้เห็นภาพที่มีลักษณะ 3 มิติ

(Hologram) สามมิติ ที่ตั้งอยู่บนแท่นสีขาวสามารถมองเห็นผลงานได้รอบด้าน และมีเสียงทักทายสวัสดีจากตัวผลงาน

ผลงานชุดนี้ได้ผ่านการทดลองหาความเป็นไปได้ เพื่อค้นหารูปแบบของงานประติมากรรมที่จะแสดงถึงลักษณะท่าทางของการไหว้ในอิริยาบถต่างๆ ของชีวิตประจำวันของผู้คนในสังคมปัจจุบันที่น่าสนใจโดยมีการใช้กรรมวิธีการสร้างสรรค์งานในรูปแบบของประติมากรรมลอยตัวรูปแบบสามมิติ โดยแสดงในลักษณะของฮอโลแกรม (Hologram) แสดงท่าทางการไหว้ทักทายสวัสดี โดยการใช้กรรมวิธีทางโปรแกรมคอมพิวเตอร์ เพื่อสร้างความแปลกใหม่ในการแสดงผลงานประติมากรรมลอยตัวรูปแบบสามมิติ ฮอโลแกรม (Hologram) โดยผลปรากฏจากการนำไปจัดแสดงจริงที่โรงเรียนสาธิตมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร (ฝ่ายมัธยม) ทำให้ผู้วิจัยพบว่าผลงานที่มีความแปลกใหม่นั้น สามารถสร้างแรงดึงดูดและความน่าสนใจจากผู้ชมที่ได้เข้ามาชมงาน

จากการสร้างสรรค์งานชุดนี้ทำให้ผู้วิจัยพบปัญหาว่า ผลงานในลักษณะรูปแบบฮอโลแกรม (Hologram) ยังไม่ให้ความรู้สึกถึงความเป็นจริงที่สัมผัสได้ เนื่องจากเป็นงานที่ติดตั้งแสดงให้เห็นถึงอิริยาบถท่าทางการไหว้สวัสดีทักทายจริง แต่ด้วยเนื้องานยังเสมือนอยู่ด้านในจอ ในเครื่องแสดงภาพ ทำให้ไม่ได้สังเกตถึงรายละเอียดของท่าทางการไหว้ได้ชัดเจนและตระหนักถึงความธรรมดาที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวัน ด้วยเหตุนี้จึงส่งผลให้เป็นแนวทางที่ดีในการไปพัฒนากกรรมวิธีการสร้างสรรค์งานไปสู่การสร้างสรรค์งานประติมากรรมโดยมีการปรับรูปแบบจากฮอโลแกรม (Hologram) มาเป็นรูปแบบงานของประติมากรรมลอยตัว

จริงที่ชัดเจนสามารถเข้ามาสังเกตอากัปกริยาของการไหว้ที่มีทั้ง ผู้ไหว้ ผู้ที่รับไหว้ และผู้ที่ถูกไหว้

ที่มาของการสร้างสรรค์ ไหว้ประติมากรรมสร้างสรรค์

ด้วยเหตุผลเนื่องจากภูมิหลังผู้วิจัยมีอาชีพเป็นครู และบ่อยครั้งที่ต้องไปยืนเฝ้าหน้าประตูโรงเรียนในตอนเช้า และได้สังเกตเห็นถึงอากัปกริยาการไหว้ การทักทายของนักเรียนในรูปแบบต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นการไหว้ ทำความเคารพทักทาย แบบปัจจุบันทันด่วน การไหว้ต่างๆ ที่ถือกระเป๋านักเรียน ถือของเต็มไม้เต็มมือ ซึ่งอากัปกริยาเป็นภาพที่สร้างความประทับใจ จดจำมาถึงปัจจุบัน ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยจึงเริ่มสังเกตท่าทางอากัปกริยาการไหว้การทักทายแบบไทยของผู้คนในสังคมมีทั้งเด็ก ผู้ใหญ่ คนทำงานในออฟฟิศ ครู นักเรียน ที่เราสามารถเห็นได้ในชีวิตประจำวันซึ่งส่งผลให้เป็นแรงบันดาลใจให้ผู้วิจัยได้สร้างผลงานประติมากรรมเรื่องไหว้ เพื่อถ่ายทอดให้เห็นท่าทางการไหว้ในลักษณะต่างๆ ในชีวิตประจำวันของผู้คนในสังคมปัจจุบันไม่ว่าจะมาในรูปแบบของการไหว้ ด้วยท่าทางหรืออากัปกริยาจากสถานการณ์ที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ เมื่อพิจารณาถึงความถูกต้องตามจารีตอาจจะดูไม่สุภาพแต่สิ่งที่ปรากฏเหล่านี้ล้วนเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงเจตนาของผู้ไหว้

การไหว้ที่ถูกต้องตามจารีต มือที่ประณมต้องใช้นิ้วชิดกัน ถ้าเป็น “ประณมมือ” ต้องให้มือที่ประณมอยู่ระหว่างกลางอก ให้ปลายนิ้วตั้งตรงขึ้นเบื่องบน ยกมือขึ้นให้ตรงสันจมูก ถ้าไหว้ผู้มีศักดิ์เสมอกันไม่ต้องก้มศีรษะ ถ้าไหว้ผู้ที่อาวุโสกว่าต้องก้มศีรษะเล็กน้อยตามอาวุโส อย่าไหว้ไปข้างๆ เวลาไหว้ต้องให้หน้าตรงไปทางผู้ที่แสดงความเคารพเสมอแบบการไหว้ มีอยู่ 3 ระดับ คือ (1) การไหว้พระ ได้แก่การ

ภาพตัวอย่างผลงานฮอโลแกรม (Hologram)

ผลงานฮอโลแกรม (Hologram)

ผู้ชมผลงาน

ภาพที่ 1 ภาพชุด ผลงานสร้างสรรค์ชุด สวัสดี ฮอโลแกรม (HOLOGRAM)

ที่มา: ภาพถ่ายโดยผู้เขียน ธนิพรรณ โชติกเสถียร

ไหว้พระภิกษุสงฆ์ เมื่อประณมแล้วยกขึ้นให้นิ้วหัวแม่มือจรดระหว่างคิ้ว ปลายนิ้วชี้จรดตีนผม แขนงให้ชิดกับหน้าผาก เรียกว่า ไหว้ระดับ 1 (2) การไหว้บิดามารดา ครูบาอาจารย์ และญาติผู้ใหญ่ ให้ประณมมือยกขึ้นจนนิ้วหัวแม่มือจรดปลายจมูก ปลายนิ้วชี้จรดระหว่างคิ้ว เรียกว่าไหว้ระดับ 2 สำหรับชาย ค้อมตัวลงเล็กน้อย สำหรับหญิงให้ก้าวขาขวาไปข้างหน้าเล็กน้อยแล้วย่อตัวลงแต่พองาม (3) การไหว้ผู้เคารพนับถือโดยทั่วไป ได้แก่ การไหว้บุคคลที่เคารพนับถือโดยทั่วไป รวมทั้งผู้ที่มิฐานะเสมอกัน ให้ประณมมือค้อมตัวหรือย่อตัว เรียกว่าระดับ 3 ส่วนการรับไหว้ ใช้สำหรับการเคารพจากผู้มีอาวุโสน้อยกว่า ให้ประณมมือยกขึ้นอยู่ในระดับอก ปลายนิ้วอยู่ระหว่างปลายคางก้มหน้าเล็กน้อย (รศ.รัศมี-สุทธิ ภิบาลแทน และ ดร.อารมณ ฉนวนจิตร. 2537)

ส่วนในเรื่องของสัดส่วน (Proportion) กับมาตราส่วน (Scale) สาเหตุที่สร้างขนาดเล็กนั้น เพื่อให้คนสนใจเดินไปดูแบบใกล้ๆ ซึ่งจะเห็นรายละเอียดแบบเฉพาะของแต่ละชิ้นงาน ที่มีความแตกต่างกันโดยเฉพาะท่าทาง อากัปกริยาของผู้คนนั้นๆ แสดงให้เห็นการที่ไหว้แม่ท่าทางไม่สวยตามขนบจารีตที่กำหนด แต่ยังคงซ่อนความงามมีอยู่ให้เห็นความงามในภาวธรรมของชีวิตประจำวัน เนื้อหาสาระงานประติมากรรมดังกล่าว แม้ว่าจะแสดงสิ่งที่ขาดตกบกพร่องแต่เป็นการสะท้อนให้เห็นถึงความงามและไม่งามของการไหว้ เช่น ไหว้ทั้งที่ยังถือของอยู่เต็มไม้เต็มมือ เป็นการสะท้อนสถานการณ์ปัจจุบัน ที่ไม่สามารถจะหลีกเลี่ยงได้ เป็นต้น สถานการณ์ของความไม่สมบูรณ์แบบของการไหว้ผ่านสุนทรียในงานประติมากรรม และการที่ได้เข้าไปมองใกล้ๆ ทำให้เรามองในสายตาของเราไม่ไปรบกวนผู้อื่น ขณะชมผลงาน ซึ่งผู้ชมจะมองภาพรวมทั้งหมดไม่ได้ จำเป็นต้องเดินเข้าไปในระยะใกล้ดูรายละเอียดเฉพาะของแต่ละชิ้นงาน ซึ่งถือได้ว่าเป็นชุดประติมากรรมสร้างสรรค์ และสามารถอธิบายตำแหน่งของงานประติมากรรมที่ได้ถูกต้องตามจารีตของการไหว้ด้วยท่าทางของคนในลักษณะต่างๆ ที่มีทั้งคนที่ไหว้ คนที่รับไหว้ คนที่ถูกไหว้ ทั้งหมดนี้ ถึงเกิดตำแหน่ง (Position) ของมือของระดับการไหว้ และการที่ใช้ลักษณะความเป็นป๊อปอาร์ต (Pop art) และคิทช์ (Kitsch) มาสร้างสรรค์งานนั้น ทำให้การไหว้ที่น่าเบื่อให้กลับมาน่าสนใจและสามารถสะท้อนความจริงในสังคมผ่านวัฒนธรรมการไหว้ จากข้อมูลเบื้องต้นผู้วิจัยอยากถ่ายทอดผลงานศิลปะผ่านงานประติมากรรมแนวคิดเกี่ยวกับการไหว้

ผู้วิจัยคาดหวังว่าโครงการสร้างสรรค์นี้ จะเกิดการกระตุ้นให้คนได้กลับมาสนใจในรูปแบบทางความคิดสู่คุณภาพของผลงานมากขึ้น

ผลงานเกี่ยวกับการไหว้ นี้ ถึงแม้จะมีแนวเรื่องที่แตกต่างกัน แต่ยังเป็นลักษณะท่าทางของการไหว้ที่เหมือนกันที่เชื่อมโยงความสัมพันธ์ต่อกันเป็นเรื่องราวโดยผลงานสร้างสรรค์เกี่ยวกับการไหว้ในบริบทต่างๆ มีทั้งหมด 3 ชุด คือ

1. การไหว้ของครูนักเรียน
2. การไหว้ที่มีการถือของเต็มมือ
3. การไหว้ที่เป็นการเกี่ยวข้องกับเชิงพาณิชย์

ผลงานทั้งหมดเป็นงานประติมากรรมแบบลอยตัว โดยมีเนื้อหาเกี่ยวกับเรื่องการไหว้ทั้ง 3 ชุดนี้ จะมีความแตกต่างกันเฉพาะบุคคลกันไปบ้างแต่ยังคงเป็นลักษณะของการไหว้เป็นตัวหลัก ในการเชื่อมโยงประเด็นต่างๆ ของการไหว้ในรูปแบบต่างๆ ซึ่งมีที่มาและแนวคิดดังต่อไปนี้

การไหว้ของครูและนักเรียน

ผลงานสร้างสรรค์ชุดนี้ เป็นอากัปกริยาของครูและนักเรียนที่แสดงท่าทางการทักทายกับครูผู้รับไหว้ และนักเรียนผู้ไหว้ ผลงานทักทาย สวัสดิ์ผู้ใหญ่ แสดงถึงท่าที่อ่อนน้อมถ่อมตนเมื่อเจอผู้ที่อาวุโสกว่า หรือมีอายุที่มากกว่า ตามหลักมารยาทของวัฒนธรรมไทยนั้นผู้มีอายุน้อยจะต้องเป็นผู้ไหว้ ซึ่งเป็นการบันทึกเรื่องราวระหว่างครู (ตัวผู้วิจัย) กับนักเรียนที่มีปฏิสัมพันธ์ในการไหว้ทักทายแบบวัฒนธรรมไทย โดยลักษณะการไหว้ของนักเรียนบางคน

ภาพที่ 2 ภาพผลงานสร้างสรรค์ การไหว้ครู นักเรียน
ที่มา: ภาพถ่ายโดยผู้เขียน ธนิพรธณ โชติกเสถียร

ที่บางครั้งไม่สามารถจะวางกระเป๋าหรือวางของลงกับพื้นได้ จึงมีการไหว้ทักทายแบบมือที่หนีบกระเป๋านักเรียนไว้

ผู้วิจัยตระหนักว่าการสร้างสรรค์ผลงานศิลปะเกี่ยวกับการไหว้ระหว่าง ครู กับนักเรียนน่าจะเป็นเรื่องราวที่น่าสนใจที่มีการเชื่อมโยงที่ระหว่างวัฒนธรรมไทย ที่ปรากฏอยู่ในชีวิตประจำวันทั่วไปตาม วิรุณ ตั้งเจริญ (ฐาปนีย์ สังสิทธิวงศ์. 2556) ได้นิยามคำว่า “วัฒนธรรม คือ ที่เป็นความดีงาม ความเป็นธรรมชาติ ความเป็นธรรมตา” แต่พอนำมาสร้างสรรค์เป็นงานศิลปะจะแสดงให้เห็นถึงรายละเอียดของการไหว้ ไม่ว่าจะเป็นการไหว้ที่ถูกหรือผิด เป็นสิ่งกระตุ้นให้เห็นถึงความสำคัญถึงผู้ที่รับไหว้ และผู้ไหว้ โดยผู้วิจัยเห็นว่า การสร้างผลงานศิลปะเกี่ยวกับครูและนักเรียนเป็นเรื่องราวที่แสดงให้เห็นการทักทายของครูกับนักเรียนในชีวิตสามัญประจำวันทั่วไป น่าจะเป็นอีกเรื่องที่ตั้งใจดูความสนใจจากผู้ชม รวมทั้งการบันทึกเรื่องราวปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้วิจัยกับนักเรียน

การไหว้ที่มีการถือของ

ผู้วิจัยได้สังเกตเห็นอากัปกิริยาของการทักทาย สวัสดิ์ของการใช้ชีวิตประจำวันนั้นสิ่งที่น่าสนใจและอยากกระตุ้นให้คนได้เห็นถึงรายละเอียด ของท่าทาง ลักษณะการ

ไหว้คนผู้คนทั่วไป ในรูปแบบต่างๆ ที่มีการทักทายกันแบบไทย ในขณะที่เดินผ่านหรือตามทางเดิน กำลังเดินถือของหรือทักทายในขณะที่ไม่สามารถที่จะหลีกเลี่ยงการวางข้าวของที่อยู่ในมือได้ โดยจะต้องมีการรับไหว้เกิดขึ้น หรือ มีการไหว้ในขณะที่นั้นแบบปัจจุบันทันด่วน หรือเรียกได้ว่าการไหว้แบบเต็มไม้เต็มมือซึ่งผู้วิจัยปรารถนาจะนำภาพเหตุการณ์เหล่านั้นออกมาถ่ายทอดผ่านงานประติมากรรมโดยท่าทาง อากัปกิริยาของผู้คนนั้นๆ ได้แสดงให้เห็นลักษณะการไหว้ที่ไม่สวย แต่ความงามยังมีอยู่ไม่ได้เป็นการไหว้ที่ดูมีความสุขตามขนบจารีต แต่สะท้อนความงามในภาวณามธรรมของชีวิตประจำวัน จริยวดี มะราชาลี (2557) มองเห็นว่าแรงขับสำคัญในการใช้ชีวิตของมนุษย์ ในสังคมปัจจุบันนั้น มีความปรารถนาและเป้าหมายในชีวิตเป็นตัวผลักดันให้เกิดเป็นพฤติกรรมการแสดงออก ในรูปแบบต่างๆ ของมนุษย์

โดยผลงานประติมากรรมมีรายละเอียดของบุคคลต่างๆ ดังต่อไปนี้

1. พนักงานทำความสะอาดไหว้
2. คนทำงานถือแก้วกาแฟรับไหว้
3. พนักงานออฟฟิศทออบม้วนกระดาษไหว้
4. พนักงานออฟฟิศทั่วไปก้มลงไหว้ผู้ใหญ่ผู้สละพา

กระเป๋าหนีบไว้ด้านหลัง

ภาพที่ 3 ผลงานสร้างสรรค์ การไหว้ที่มีมือถือของ
ที่มา: ภาพถ่ายโดยผู้เขียน ธนิพรรณ โชติกเสถียร

การไหว้เชิงพาณิชย์

ผู้วิจัยได้เห็นการไหว้ที่เป็นการเกี่ยวข้องกับเชิงพาณิชย์เชื่อมโยงถึงการบ่งบอกถึงวัฒนธรรมโดยอาศัย commercial เป็นองค์ประกอบอย่างเช่น แมคโดนัลด์ การไหว้ได้ถูกนำไปเป็น วัฒนธรรมประชาชนหรือ กระแสป๊อป (Pop Art) หรือแม้แต่การใช้ทับศัพท์คำว่า ป๊อป-คัลเจอร์ (Pop Culture) วัฒนธรรมประชานิยม วัฒนธรรมของคนส่วนใหญ่ซึ่งแพร่หลายมากกว่า และได้รับความชื่นชอบ จึงเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า วัฒนธรรมมวลชน (Mass Culture) มักเกี่ยวกับความบันเทิง การกีฬา โทรทัศน์ ภาพยนตร์ เพลง สมัยใหม่ (จำเรียง จันทระประภา. 2552: ออนไลน์)

การไหว้ วัฒนธรรมไทยที่ถูกเชื่อมโยงไปเป็น เครื่องหมายทางการค้า ที่แสดงความเคารพความอบอุ่นของการใช้บริการร้านค้า และพบกับความประทับใจแสดงถึงมิตรภาพที่เป็นขนบธรรมเนียมอันดีงาม บางครั้งผู้วิจัยผ่านไปหน้าร้านผู้วิจัยมีโอกาสได้เจอกับเด็กที่ยกมือขึ้นไหว้ตัวแมคโดนัลด์ ซึ่งเป็นภาพที่น่าประทับใจอย่างหนึ่ง ทักษิณา พิพิธกุล (2558) กล่าวว่าผลงานศิลปะกรรมชิ้นหนึ่งๆ เป็นสิ่งสัมพันธ์สอดผสานกันอยู่หลายมิติ ไม่ว่าจะเป็นทางด้าน ประวัติศาสตร์ ความรู้ ความเชื่อ สภาพสังคม และแรงบันดาลใจของศิลปิน “การศึกษา” การสร้างสรรค์ การตระหนักในคุณค่าศิลปะ ต้องพิจารณาหิของครวมศิลปะทุกด้าน ทุกสาขาผสมอยู่กับวัฒนธรรมหรือวิถีชีวิต อย่างมีอาจหลีกเลี่ยงได้ (วิรุณ ตั้งเจริญ. 15 : 2555 อ้างอิงในทักษิณา พิพิธกุล. 2558) ผู้วิจัยจึงอยากถ่ายทอดรายละเอียดของท่าทางการไหว้ของแมคโดนัลด์ หุ่นไหว้ประจำหน้าร้านที่มีเฉพาะประเทศไทย

ภาพที่ 4 ผลงานสร้างสรรค์ การไหว้เชิงพาณิชย์
ที่มา: ภาพถ่ายโดยผู้เขียน ธนัทพรธม โชติกเสถียร

ผลงานศิลปะที่เกี่ยวข้อง

ผลงานศิลปะที่ผู้วิจัยนำมากล่าวถึงนี้ ประกอบด้วย ผลงานของ เจฟฟ์ คูนส์ (Jeff Koons), สจู้ คุณาวิชยานนท์, แคลส์ โอลเดนเบิร์ก (Claes Oldenbreg) โดยทั้ง 3 คนนี้มีส่วนเกี่ยวข้องและมีอิทธิพลในการสร้างสรรค์ผลงานศิลปะของผู้วิจัยในด้านเทคนิค แนวความคิด และรูปแบบ

ภาพที่ 5 Lady Gaga by Jeff Koons

ที่มา: https://www.buzzfeed.com/azafar/inside-lady-gagas-absolutely-insane-album-release-party?s=mobile&utm_term=.kblKnVp6O#.tnNNXWAgV

ภาพที่ 6 Tulips by Jeff Koons

ที่มา: <https://www.flickr.com/photos/21000745@N02/4720857278>

เจฟฟ์ คูนส์ (Jeff Koons) (เกิดเมื่อ 21 มกราคม 1955; ปัจจุบัน (2014) 58 ปี) เป็นศิลปินอเมริกันที่สร้างสรรค์งานด้วยการนำภาพและวัตถุจากวัฒนธรรมป๊อป (Pop) มาใช้ โดยคูนส์จะสร้างบริบท (Context) ใหม่ให้กับสิ่งที่เขาเลือก มาทำให้ภาพหรือวัตถุที่คนเห็นจนชินชากลายเป็นสิ่งที่ไม่มีอาจมีใครมองข้ามได้ ทั้งนี้โดยการเล่นกับขนาด พื้นผิว

และความรู้สึกที่เชื่อมโยงเข้ากับสิ่งนั้นๆ การที่คนส์เลือกสิ่งของผู้คนคุ้นเคยมาสร้างงาน ไม่ว่าจะป็นรูปปั้นของไมเคิล แจ็คสัน ลูกโป่งบิดเป็นตัวสุนัข หรือรูปหัวใจ ทำให้งานของเขาถูกเรียกว่าเป็นศิลปะแบบ “คิทช์” (Kitsch) ซึ่งหมายถึงรูปแบบของงานที่เต็มไปด้วยความรู้สึกจนดูเหมือนเสแสร้ง โดยจงใจลอกเลียนแบบหรือนำสิ่งที่มีอยู่แล้วในวันวัฒนธรรมบริโภคมาใช้ ส่งผลให้ผลงานของคุณส์ถูกโจมตีว่าน่าเบื่อ ด้อยค่า และไร้รสนิยมอยู่บ่อยครั้ง (Jeffkoons culture exhibition: online. 2014)

คิทช์ (Kitsch) คือ คำศัพท์ที่ใช้ในการแบ่งศิลปะประเภทที่ลอกเลียนของเดิมแล้วแต่ได้ของใหม่ที่มีคุณภาพต่ำกว่าของเดิมประมาณไม่แจ้งแท้ คุณภาพต่ำไร้รสนิยมสิ้นชาติ รวมไปถึงผลงานที่มุ่งแต่จะขายสินค้า ที่เอื้อต่อประโยชน์เท่านั้น ความเป็น Kitsch สามารถดำรงอยู่ในทุกๆ สิ่ง เนื่องจากคิทช์ (Kitsch) เกิดขึ้นในยุคโรแมนติก ประมาณปี 80 ซึ่งเป็นยุคที่ศิลปะแสดงออกมาในรูปแบบของการแสดงอารมณ์แบบโอเวอร์ เกินหน้าเกินตา คิทช์ (Kitsch) แบบที่รู้ตัวและไม่รู้ตัวนั้นมีอยู่ทั่วไป เช่น เรื่องของการโหยหาอดีต (Nostalgic) การทำหนังมาปลุกระดมความรักชาติในเรื่องของการสร้างภาพลักษณ์ของวัฒนธรรมสร้างความชื่นชมและสถาบันต่างๆ เพื่อเป็นแหล่งให้เรารียดเหนี่ยวหรือแม้แต่การนำเสนอภาพความเป็นไทยเสนอเอกลักษณ์ไทยจำ (แต่งเพลงปลุกระดมให้กินของไทย ใช้ของไทย แต่ตัวเองชื้อฮาล์ว ใส่เสื้อหนังตีหม้อเหล่านอก (<https://www.gotoknow.org/posts/326590>: online. 2010)

การที่ศิลปินทำให้ผลงานที่สร้างจากวัตถุหรือภาพที่ผู้คนเห็นจนชินตาจนเกิดมาเป็นความชินชกลายเป็นเรื่องธรรมดา เป็นส่วนเชื่อมโยงมาเป็นแรงบันดาลใจในการสร้างสรรค์ผลงานของผู้วิจัที่ต้องการถ่ายทอดอากัปกิริยาท่าทางการไหว้ การไหว้ในลักษณะต่างๆ ของผู้คนในสังคมแสดงถึง ลักษณะชีวิตประจำวัน แม้แต่เด็ก ผู้สูงอายุ คนแก่ ซึ่งการไหว้ทักทายนั้น มีทั้งผู้ไหว้และผู้รับไหว้ การไหว้แบบนี้ระดับนี้เป็นอย่างไร ซึ่งสิ่งที่เกิดขึ้นนั้น อาจจะเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นแล้ว เป็นความชินชที่เกิดขึ้นบ่อยครั้งจนไม่ได้รับความสนใจ โดยผู้วิจัใช้แนวคิดความเป็นป๊อปอาร์ต (Pop Art) นี้ เพราะมีลักษณะบางอย่างที่เราสร้างงานประติมากรรมมากกว่าที่จะเป็นงานเหมือนจริง (Realistic) ผู้วิจัจึงเลือกรสนิยม (Taste) ของตัวนี้ที่จะมาเป็นสุนทรีย์ (Aesthetic)

ในการสร้างสรรค์งานรวมถึงเทคนิคการใช้สีหรือวัสดุที่โดดเด่นมาทำให้งานที่ดูดาษดื่นธรรมดากลับมาดูน่าสนใจ

ผลงานที่เกี่ยวข้องกับการไหว้ที่ผู้วิจัจะนำมากล่าวถึง คือผลงานของ สุธี คุณาวิชยานนท์ *ความซ้ำซากอันเป็นนิรันดร์* และ *วันวานอันแสนหวาน* The Eternal Banality (1997-2002) เป็นผลงานประติมากรรมที่ศิลปินต้องการสื่อถึงคำถามที่ตัวผู้วิจัสงสัยและพยายามหาความพอดี ระหว่าง ความภาคภูมิใจในความเป็นไทย กับ ความหลงตัวเองและคลั่งชาติ ระหว่าง ความสุขกับขณะปัจจุบันกับการลุ่มหลงในวันวานอันแสนหวาน ระหว่าง ความกังวลกับอนาคตที่ไม่คมชัด กับ การโหยหาวันวานที่ดีกว่าวันนี้และวันหน้า ระหว่าง การฟื้นฟูหยาดหาคะเช็บ กับ การปิดตาและแก้มล้มผลึกเก่า ระหว่าง การเจ็บปวดจากความจริงกับการเลือกจำแต่ประวัติศาสตร์ที่งดงามระหว่าง ความปลาบปลื้มกับภูมิปัญญาไทยกับการกอดชากหากินกับความสำเร็จเก่าๆ ระหว่าง เป็นตัวเองอย่างมั่นใจ กับ ท่องกระแสโลกไปอย่างเมามัน คำถามส่วนตัวที่ (อาจจะ) กลายเป็น “วาระแห่งชาติ” แล้ว (อาจ) ลามไปเป็น “วาระนานาชาติ” ได้ (สุธี คุณาวิชยานนท์. 2545)

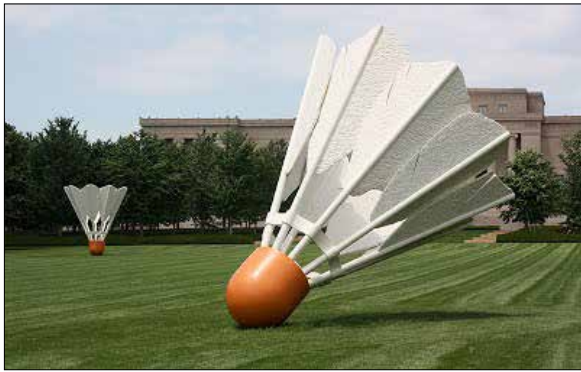
ผู้วิจัได้เห็นว่าผลงานของสุธี คุณาวิชยานนท์ มีรูปแบบของวัฒนธรรมที่ถูกนำไปใช้ในการถ่ายทอดอากัปกิริยาของการไหว้ ซึ่งมีอิทธิพลต่อผู้วิจัส่งผลให้เกิดความสนใจในด้านเรื่องราวของไหว้ในวันวัฒนธรรมไทยและอากัปกิริยาท่าทางจากผลงานของสุธี

ภาพที่ 7 ชุดภาพความซ้ำซากอันเป็นนิรันดร์ และ วันวานอันแสนหวาน The Eternal Banality
ที่มา : http://www.rama9art.org/sutee/07_eternal_banality.html:online

โอลเดนเบิร์ก ศิลปินกลุ่มป๊อปอาร์ตชอบทำงานเกี่ยวกับสิ่งที่กินได้ในอวกาศ เช่น ประติมากรรม ซึ่งเขานำมาสร้างชิ้นใหม่ให้มีขนาดใหญ่กว่าปกติหลายเท่าตั้งตัวอย่างภาพ งานลูกขนไก่ขนาดใหญ่ โอลเดนเบิร์กสร้างงานแปลก

ทั้งกรรมวิธีและความคิดไว้มากเขาชอบสร้างงานให้เกิด
อารมณ์ประหลาดพิสดารเกินความจริงและจะเกิดอารมณ์
ขัดแย้งเมื่อนำมาเปรียบเทียบกับของจริง (กำจร สุนทรพงษ์ศรี.
2554: 501-502)

ภาพที่ 8 ภาพลูกขนไก่ (Shuttlecocks) โดย แคลส์ โอลเดนเบิร์ก
(Claes Oldenberg)

ที่มา : <https://sites.google.com/site/popart20thcentury/home/working>

ผู้วิจัยเห็นว่าโอลเดนเบิร์ก ก็เป็นศิลปินกลุ่มป๊อปอาร์ต
ที่หยิบยืมเอาสิ่งของเครื่องใช้ธรรมดาในชีวิตประจำวันทั่วไป
มาสร้างสรรค์เป็นงานศิลปะ ผู้วิจัยได้รับอิทธิพลส่วนหนึ่ง
ในการสร้างสรรค์งานและตั้งเอาความเป็นจริงของ
รูปแบบงานที่แสดงออกถึงลักษณะของความเป็นป๊อปอาร์ต
ที่ได้ไปศึกษาวิเคราะห์มาจากผลงานนั้นๆ ผู้วิจัยนำข้อมูล
ดังกล่าวมาตีความของการไหว้ ที่เป็นลักษณะท่าทางปฏิบัติ
ของผู้คนในชีวิตประจำวันของสังคมไทย ที่มีการทักทายเป็น
เรื่องของการปฏิบัติที่แสนธรรมดาของผู้คนในปัจจุบัน

ผลการสร้างสรรค์

ผลงานสร้างขึ้นในรูปแบบของงานประติมากรรม
ลอยตัว ชิ้นผลงานมีทั้งหมด 8 ชิ้น โดยสาเหตุที่เลือกท่าทาง
ของผลงานประติมากรรมที่แสดงออกในแต่ละบุคคลนั้นมา
เพื่อเป็นตัวแทนของคนในสังคมการไหว้นั้นมีอยู่ ไม่ได้มี
เจตนาจะมาว่าถูกหรือผิด แต่เป็นการกระทำที่เกิดขึ้นอยู่จริง
โดยกระบวนการสร้างสรรค์ ศึกษา เก็บข้อมูล แล้วข้อมูลที่
ได้หรือภาพที่ได้สะท้อนให้เห็นถึงภาพรวมของคนในสังคมที่
สะท้อนให้เห็นถึงชีวิตประจำวันทุกวัน แม้แต่ เด็ก ผู้สูงอายุ
คนแก่ ซึ่งการไหว้ทักทายนั้น มีทั้งผู้ไหว้และผู้รับไหว้
การไหว้แบบนี้ระดับนี้เป็นอย่างไร รวมถึงรายละเอียดต่างๆ
ของการสร้างสรรค์ผลงานประติมากรรม ที่ผู้วิจัยต้องการอธิบาย
ถึงสิ่งที่พบเห็นโดยรูปทรง (Form) ผู้วิจัยมีการถ่ายทอดตาม
ลักษณะเหมือนจริงตามที่ปรากฏอยู่ในธรรมชาติ เป็นรูปทรง

ของผู้คน ที่มีอิริยาบถท่าทางการไหว้ในรูปแบบต่างๆ ที่แสดง
ถึงอ่อนนุ่ม ถ่อมตน รูปทรงมีการลดทอนบางส่วนเน้น
แสดงรายละเอียดของท่าทาง ร่องรอยผ้า อย่างกลมกลืน
ชัดเจน ส่วนในเรื่องของขนาดและสัดส่วน (Proportion)
ผลงานไหว้ : ประติมากรรมร่วมสมัยที่ใช้ขนาดสัดส่วนที่
ถูกต้องชัดเจน เหมือนจริงจากบุคคลแต่มีการลดมาตราส่วน
(Scale) จากบุคคลจริงให้เหลือ 1:4 มีความสูงประมาณ
15 นิ้วเพื่อให้สอดคล้องกลมกลืนกับเนื้อหา เรื่องราวตาม
เจตคติของผู้วิจัย

ซึ่งการสร้างสรรคผลงานของผู้วิจัยนั้นได้รับ
อิทธิพลอย่างมากจาก Jeff Koons ในเรื่องของนางสิ่งที่ไม่
อาจมีใครมองข้ามได้ อย่างการไหว้ การทักทายในชีวิต
ประจำวันมาใช้ ทั้งนี้โดยการเล่นกับขนาด พื้นผิว และความรู้สึก
ที่เชื่อมโยงเข้ากับสิ่งนั้นๆ และการที่มีขนาดไม่ใหญ่มาก
นั้น เพื่อเป็นการให้ผู้ชมได้เข้าไปดูใกล้ๆ ให้เห็นถึงราย
ละเอียดของผลงาน ทั้งนี้ในเรื่องของพื้นผิว (Texture)
ผลงานไหว้ : ประติมากรรมร่วมสมัย ผู้วิจัยมีการเลือกใช้พื้น
ผิวละเอียดเรียบ วัสดุที่ใช้คือ เรซิน เพื่อแสดงถึงความนุ่มนวล
ละมุนละไมของผลงาน ให้สอดคล้องกับเนื้อหาของผู้วิจัย
และใช้รูปแบบเชิงคิทซ์ (Kitsch) และป๊อปอาร์ต (Pop Art)
ที่มีเนื้อหากการสร้างสรรค์เรื่องการไหว้จากสิ่งที่ซาชิน ทำให้
เกิดความน่าสนใจผ่านรูปลักษณะและรูปแบบที่ลดทอน
สีสันลงให้เป็นรูปทรง (Form) ที่เกิดจากท่าทางที่ปรากฏผ่าน
งานประติมากรรมให้ชัดเจนขึ้นในเรื่องไหว้ นอกจากนี้ยังมี
การค้นหาลักษณะท่าทางผ่าน Body and Habitus ฮาบิตุส
หมายถึง กิริยาท่าทาง ความคิดมารยาทของบุคคลที่ได้
มาและสั่งสมอยู่ในตัว โดยไม่รู้ตัวว่าดำรงอยู่กลายเป็นส่วน
หนึ่งในชีวิตประจำวัน บุรดิเออ เอาคำว่า ฮาบิตุส มาใช้เพื่อ
แสดงให้เห็นพลังอันแข็งแกร่งที่มีพื้นฐานอยู่ในสังคม
วัฒนธรรมชาติพันธุ์ (สุภางค์ จันทวานิช. 2555: 246)

สิ่งสุดท้ายที่ขาดไม่ได้ในเรื่องของ สี (Color) ในผล
งานไหว้ ประติมากรรมร่วมสมัยผู้วิจัยเน้นสาระของการไหว้
ในท่าทางอิริยาบถต่างๆ ของผู้คน ดังนั้นสีจึงมีความสำคัญ
ต่อเนื้อหาสาระของการสะท้อนความคิดผลงาน
ประติมากรรม ผู้วิจัยเลือกใช้สีขาว เพื่อแสดงถึงความ
อ่อนนุ่ม ถ่อมตน ขับเชิญให้งานมีความเด่นชัดและใช้สีทอง
ที่มีเพื่อสะท้อนความงาม และคุณค่าของผลงาน
ประติมากรรมให้เห็นถึงความจริงที่ปรากฏในสังคม
และความสวยงามของวัฒนธรรมการไหว้

สรุปและการอภิปราย

การค้นพบในเบื้องต้นมีการจัดสร้างผลงานที่มาจากการใช้เทคนิคที่แตกต่างกันมาสร้างสรรค์ผลงานเพื่อให้เกิดความแปลกใหม่ ซึ่งนอกจากนี้ผู้วิจัยได้ทำการทดลองมาหลายชุดผลงานโดยแต่ละครั้งมีเทคนิควิธีการสร้างสรรค์งานนั้นมีความแตกต่างกัน ดังนี้ การสร้างชิ้นงานในลักษณะสามมิติแบบฮอโลแกรมโดยใช้โปรแกรมคอมพิวเตอร์ และการสร้างงานสามมิติในรูปแบบประติมากรรมที่หล่อวัสดุด้วยเรซิน โดยผลการทดลองเหล่านี้เป็นการตอบโจทย์ในการทำงาน ซึ่งเป็นสิ่งที่ทำให้ผู้วิจัยได้พบแนวทางที่เหมาะสมในการสร้างสรรค์ผลงานและเป็นแนวทางในการพัฒนากรรมวิธีการสร้างสรรค์งานประติมากรรม

ภาพที่ 9 ภาพบรรยากาศการชมผลงาน
ที่มา: ภาพถ่ายโดยผู้เขียน ธนินพรรณ โชติกเสถียร

เอกสารอ้างอิง

- กนก จันทร์ขจร. (2544). **คุณธรรมพื้นฐานในการพัฒนาเด็กไทย**. คู่มือวัฒนธรรมวิถีชีวิตไทย. กรุงเทพมหานคร: พิเศษการพิมพ์.
- กำจร สุนทรพงษ์ศรี. (2554). **ศิลปะสมัยใหม่ ภาคที่สามศิลปะร่วมสมัย**. สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- จริยวดี มะราชลี. (2557). **จังหวัดเสียดความงามจากธรรมชาติ**. วารสารสถาบันวัฒนธรรมและศิลปะ. ปีที่ 19 ฉบับที่ 2
- จำเรียง จันทร์ประภา. (2552). **วัฒนธรรมประชานิยม**. สืบค้นเมื่อวันที่ 8 สิงหาคม 2560 . จากสำนักงานราชบัณฑิต <http://www.royin.go.th/?knowledges=วัฒนธรรมประชานิยม-๕-มกรา>
- ฐาปนีย์ สังกสิทธิ์วงศ์. (2556). **โขนศิลปะประจำชาติไทยและสื่อวัฒนธรรมในบริบทสังคมร่วมสมัย**. วารสารสถาบันวัฒนธรรมและศิลปะ. ปีที่ 14 ฉบับที่ 2
- ทักษิณา พิพิชกุล. (2558). **จิตรกรรมในฐานะตัวบ่งชี้ของความรู้: สตรีเปลือยใน “DEVI” ของธเนศ อาวสินธุ์ศิริ**. วารสารสถาบันวัฒนธรรมและศิลปะ. ปีที่ 16 ฉบับที่ 2
- รศ.รัศมี - สุทธิ ภิบาลแทนและ ดร.อารมณีน ฉนวนจิตร. (2537). **มารยาทในวัฒนธรรมไทย**. หนังสือลักษณะไทยชุดธรรมรงค์วัฒนธรรมไทย. กรุงเทพฯ: บริษัท ไทพั้น อินเทอร์เน็ต จำกัด
- สุภางค์ จันทวานิช. (2555). **ทฤษฎีสังคมวิทยา**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- เอกชัย ศรีวิลาศ. (2557). **ภาษากาย Body language**. สืบค้นเมื่อวันที่ 8 สิงหาคม 2560. จาก <https://www.slideshare.net/tarayasri/body-language39065170->

หลังจากที่ได้เสนอผลงานสู่สาธารณะสิ่งที่ค้นพบคือ การที่ผลงานเป็นตัวดึงดูดความสนใจจากผู้ชม ถึงแม้ว่าจะเป็นผลงานที่มีขนาดเล็กแต่จะชวนให้ผู้ชมส่วนใหญ่เข้าไปสำรวจรายละเอียดพร้อมกับถ่ายภาพ โดยจะมีคำถามว่าทำไม มือต้องเป็นสีทองเพราะอะไร ทำไม ผู้ชมต่างตีความต่างๆ นานาตามทัศนคติของแต่ละคน สิ่งเหล่านี้ถือได้ว่าเป็นการบ่งบอกถึงการเกิดปฏิกิริยาโต้ตอบกับผู้ชม ให้เกิดการรับรู้ในผลงานศิลปะ รวมทั้งผลงานแสดงคุณค่าในด้านต่างๆ เช่น ความงามจากท่าทางและผลการสร้างสรรค์ประติมากรรมผ่านประเพณีนิยม การไหว้ ก่อให้เกิดองค์ความรู้ใหม่ในการสร้างสรรค์คือ การดึงเอาลักษณะอากัปกิริยาท่าทางการไหว้ในชีวิตสามัญประจำวัน เช่น การไหว้ในขณะที่มือยังหนีบกระเป๋าสสามารถสะท้อนความจริงผ่านการไหว้ได้จริง ส่วนสิ่งที่เป็นผลกระทบหรือปฏิกิริยาที่เกิดขึ้นกับสังคมก่อให้เกิดการตระหนักถึงรากเหง้าที่มาที่ไปของวัฒนธรรม เข้าใจต่อรากเหง้าของตนเอง บริบทที่สืบต่อกันมา เป็นการต่อยอดความดั้งเดิมของวัฒนธรรม

ผู้วิจัยหวังว่าผลงานสร้างสรรค์ของผู้วิจัยจะเป็นประโยชน์ต่อผู้ที่ต้องการจะศึกษาตามแนวทางของผู้วิจัย และสามารถนำไปต่อยอดในการสร้างสรรค์งานในสาขาทัศนศิลป์

- _____. (2545). **The Eternal Banality ความซ้ำซากอันเป็นนิรันดร์**. สืบค้นเมื่อวันที่ 2 เมษายน 2559. จาก http://www.rama9art.org/sutee/07_eternal_banality.html
- _____. (2553). **ว่าด้วยเรื่อง Kitsch คืออะไร? แล้วอะไรคือ Kitsch**. สืบค้นเมื่อวันที่ 1 เมษายน 2559. จาก <https://www.gotoknow.org/posts/326590>
- _____. (2557). **นิทรรศน์การวัฒนธรรมเจฟฟูนส์**. สืบค้นเมื่อ วันที่ 15 มกราคม 2559. จาก <https://sites.google.com/site/jeffkoonscultureexhibition/>
- _____. (2560). **การไหว้วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี**. วันที่ 8 สิงหาคม 2560. จาก <https://th.wikipedia.org/wiki/%E0%B%81%8E%0B%8B%2E%0B%8A%3E%0B%84%9E%0B%8AB%E%0B%8A%7E%0B89%9>
- _____. **ศิลปะ ลัทธิป๊อป อาร์ต (Pop Art)**. สืบค้นเมื่อ วันที่ 2 เมษายน 2559. จาก <https://sites.google.com/site/popart20thcentury/home/working>
- Jeff Koons. (2007). **Tulips**. สืบค้นเมื่อ วันที่ 15 มกราคม 2559. จาก <https://www.flickr.com/photos/21000745@N4720857278/02>
- Jeff Koons. (2013). **Inside Lady Gaga's Absolutely Insane Album Release Party**. สืบค้นเมื่อ วันที่ 15 มกราคม 2559. จาก https://www.buzzfeed.com/azafar/inside-lady-gagas-absolutely-insane-album-release-party?s=mobile&utm_term=.kblKnVp6O#.tnNNXWAgV